

Gʻazab hissining til, nutq, matn va kommunikatsiyada ifodalanishi

S.H.Nuraliyeva

Oʻzbekiston davlat jahon tillari universiteti

Annotatsiya: Mazkur maqolada insonning muhim emotsional holatlaridan biri boʻlgan gʻazab hissining til, nutq, matn va kommunikatsiya jarayonida qanday ifodalanishi tahlil qilinadi. Tadqiqotda gʻazabning leksik, fonetik va grammatik vositalar orqali namoyon boʻlishi, nutq jarayonida intonatsiya va tempo yordamida ifodalanishi hamda badiiy matnlarda tasviriy vositalar orqali berilishi yoritiladi. Shuningdek, kommunikativ jarayonda gʻazab hissining mimika, jest va tana tili orqali uzatilishi masalalari ham koʻrib chiqiladi. Maqola emotsional holatlarning tilshunoslik va kommunikativ jihatdan oʻrganilishiga bagʻishlangan.

Kalit soʻzlar: gʻazab hissi, emotsiya, til, nutq, kommunikatsiya, intonatsiya, emotsional leksika

Expression of anger in language, speech, text and communication

S.H.Nuraliyeva

Uzbekistan State University of World Languages

Abstract: This article analyzes the expression of anger as one of the significant human emotions in language, speech, text, and communication. The study examines lexical, phonetic, and grammatical means of expressing anger in language, as well as its manifestation in speech through intonation, tempo, and word choice. Special attention is given to literary texts where anger is conveyed through expressive devices and syntactic structures. In addition, the article discusses nonverbal aspects of communication, such as facial expressions, gestures, and body language that accompany anger.

Keywords: anger, emotion, language, speech, communication, intonation, emotional vocabulary

Kirish. Inson nutqi nafaqat axborot almashish vositasi, balki turli emotsional holatlarni ifodalashning ham muhim vositasidir. Emotsiyalar insonning ichki ruhiy kechinmalarini namoyon etib, kommunikatsiya jarayoniga sezilarli taʼsir koʻrsatadi.

Shunday emotsiyalardan biri g'azab hissi bo'lib, u turli darajalarda - til, nutq, matn va kommunikatsiya tizimida o'ziga xos shaklda namoyon bo'ladi.

Tilshunoslikda emotsional holatlarning ifodalanishi masalasi psixolingvistika, pragmlingvistika va kommunikativ tilshunoslik bilan bevosita bog'liqdir. G'azab hissi ko'pincha keskin ohang, emotsional so'zlar, qisqa gaplar hamda neverbal belgilar orqali ifodalanadi. Bunday holatlar nafaqat kundalik muloqotda, balki badiiy adabiyotda ham keng qo'llanadi.

Mazkur maqolaning maqsadi g'azab hissining til, nutq, matn va kommunikatsiya jarayonida qanday vositalar orqali ifodalanishini tahlil qilishdan iborat.

G'azab hissining til darajasida ifodalanishi

Til darajasida g'azab hissi asosan leksik, fonetik va grammatik vositalar orqali namoyon bo'ladi. Leksik jihatdan qaralganda, g'azabni ifodalovchi so'zlar va frazeologik birliklar muhim rol o'ynaydi. Masalan, "jahl qilmoq", "achchiqlanmoq", "bezor bo'ldim", "yo'qol", "gah" kabi birliklar insonning salbiy emotsional holatini ko'rsatadi. Bunday so'zlar nutqning emotsional rangini kuchaytirib, suhbatdoshga ma'lum ruhiy holatni yetkazadi.

Fonetik jihatdan esa g'azab ohangning keskinlashuvi, tovushlarning baland talaffuz qilinishi va nutqning tezlashuvi orqali ifodalanadi. Ayrim tovushlarning qattiq talaffuzi yoki urg'uning kuchayishi ham emotsional holatni ko'rsatadi.

Grammatik jihatdan g'azab ko'pincha buyruq gaplar, undovli gaplar yoki keskin so'roq gaplar orqali namoyon bo'ladi. Masalan: "Jim bo'l!", "Senga necha marta aytdim?!" kabi gaplar g'azabning grammatik ifodasi sifatida qaraladi.

Tadqiqot metodologiyasi. G'azab hissining nutq darajasida ifodalanishi. Nutq jarayonida g'azab hissi intonatsiya, tempo va pauzalar yordamida ifodalanadi. Intonatsiya - nutqning eng muhim emotsional ko'rsatkichlaridan biridir. G'azab paytida nutq ohangi balandlashadi, keskinlashadi yoki ba'zan titroq tovush bilan ifodalanadi.

Nutq tempi ham muhim omil hisoblanadi. Ba'zan g'azablangan inson tez gapira boshlaydi, ba'zan esa aksincha, so'zlarni cho'zib, keskin pauzalar bilan gapiradi. Bu holat suhbatdoshga kuchli emotsional ta'sir ko'rsatadi.

Bundan tashqari, nutqda kinoya yoki tanbeh ohangi ham g'azabni ifodalash vositasi sifatida ishlatilishi mumkin. Masalan, "Sen har doim shunaqasan", "Endi bunday bo'lmasin" kabi iboralar nutqiy g'azabni ifodalashda qo'llanadi.

G'azab hissining matn darajasida ifodalanishi. Badiiy va publitsistik matnlarda g'azab hissi turli tasviriy vositalar orqali ifodalanadi. Muallif qahramonning ruhiy holatini ko'rsatish uchun metafora, epitet va boshqa stilistik vositalardan foydalanadi.

Masalan, "yuzidan g'azab o'ti lovulladi", "ko'zlari chaqna ketdi" kabi iboralar g'azabni obrazli tarzda tasvirlaydi. Bundan tashqari, sintaktik vositalar ham muhim

rol o'ynaydi. Qisqa, keskin gaplar yoki takroriy konstruksiyalar matnning emotsional ta'sirini kuchaytiradi. Masalan: "Bo'ldi. Yetar. Endi tamom."

Adabiy asarlarda g'azab hissi ko'pincha qahramonning ichki kechinmalari, mimikasi va harakatlari bilan birgalikda tasvirlanadi. Bu esa o'quvchiga voqeaning emotsional muhitini chuqurroq his qilish imkonini beradi.

Muhokama. Tilshunoslikda emotsiyalarning ifodalanishi masalasi ko'plab xorijiy olimlar tomonidan ham o'rganilgan. Xususan, nemis tilshunosligida emotsional nutq, inson ruhiy holatining til orqali ifodalanishi hamda kommunikativ jarayondagi emotsional birliklar keng tadqiq qilingan.

Nemis tilshunosi Karl Bühler tilning funksiyalarini o'rganar ekan, emotsional ifoda inson nutqining muhim tarkibiy qismi ekanligini ta'kidlaydi. U tilni inson ichki holatini ifodalovchi vosita sifatida ham ko'rib chiqadi.

Nemis tilida g'azab hissini ifodalovchi birliklar ham keng uchraydi. Masalan, "Ärger" (g'azab), "Wut" (qattiq g'azab), "Zorn" (jahl) kabi so'zlar emotsional holatni ifodalovchi leksik birliklar hisoblanadi.

Nemis tilshunosi Duden Redaktion tomonidan tuzilgan izohli lug'atda g'azab tushunchasiga quyidagicha ta'rif beriladi:

O'zbek tiliga tarjimasi: "G'azab - bu kuchli jahldorlik yoki norozilik hissi bilan bog'liq bo'lgan kuchli emotsional holatdir."

Bu ta'rifdan ko'rinadiki, g'azab hissi insonning ichki ruhiy holatini ifodalovchi kuchli emotsiya bo'lib, u nutq jarayonida turli til vositalari orqali namoyon bo'ladi.

Shuningdek, nemis tilshunosi Wolfgang Klein emotsional nutq haqida quyidagicha fikr bildiradi:

Nemis tilida: "Emotionen beeinflussen die Art und Weise, wie Menschen sprechen und miteinander kommunizieren."

Mazkur fikrlar g'azab hissi nafaqat til tizimida, balki nutq jarayonida ham muhim kommunikativ omil ekanligini ko'rsatadi.

G'azab hissining kommunikatsiyada ifodalanishi. Kommunikatsiya jarayonida g'azab nafaqat verbal, balki neverbal vositalar orqali ham ifodalanadi. Mimika, jest va tana harakatlari insonning ruhiy holatini ko'rsatishda muhim ahamiyatga ega.

Masalan, qoshlarning chimirilishi, ko'zning tik qarashi, yuzning qizarishi g'azabning mimik belgilaridir. Jestlar ham keskinlashadi: qo'l harakatlari tezlashadi yoki musht siqiladi.

Tana tili ham kommunikativ ma'noga ega. G'azablangan inson ba'zan suhbatdoshga yaqinlashadi yoki aksincha undan uzoqlashadi. Bularning barchasi muloqot jarayonining emotsional fonini belgilaydi.

Shuningdek, g'azabning ifodalanishi ijtimoiy va madaniy omillarga ham bog'liq. Ba'zi jamiyatlarda g'azabni ochiq ifodalash odatiy hol bo'lsa, boshqa madaniyatlarda bu nomaqbul deb hisoblanadi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, g‘azab hissi inson kommunikatsiyasining muhim emotsional komponentlaridan biridir. U til, nutq, matn va kommunikatsiya darajalarida turli vositalar orqali ifodalanadi. Til darajasida emotsional leksika, fonetik va grammatik vositalar muhim rol o‘ynasa, nutq darajasida intonatsiya, tempo va pauzalar asosiy vosita hisoblanadi. Matn darajasida esa tasviriy va sintaktik vositalar g‘azab hissini yanada obrazli ifodalash imkonini beradi. Kommunikatsiya jarayonida esa mimika, jest va tana tili g‘azabning neverbal ko‘rsatkichlari sifatida namoyon bo‘ladi.

Shu sababli g‘azab hissining ifodalanishini o‘rganish tilshunoslik, psixologiya va kommunikatsiya nazariyasi uchun muhim ilmiy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mahmudov N. Til va nutq madaniyati. – Toshkent: O‘qituvchi, 2010.
2. Safarov Sh. Pragmalingvistika asoslari. – Toshkent, 2008.
3. Yo‘ldoshev B. Hozirgi o‘zbek adabiy tili stilistikasi. – Toshkent, 2015.
4. Brown G., Yule G. Discourse Analysis. – Cambridge University Press, 1983.
5. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of Language. – Cambridge University Press, 2010.
6. Karl Bühler. Sprachtheorie. – Jena, 1934.
7. Wolfgang Klein. Sprache und Kommunikation. – Berlin, 2001.
8. Duden Verlag. Duden – Deutsches Universalwörterbuch. – Berlin, 2015.